

Een korte geschiedenis van het systeem

"Onze maatschappij lijkt op de ultieme machine die ik ooit zag in een speelgoedwinkel in New York. Het was een metalen kistje dat, wanneer je een schakelaar omzette, opsprong om een mechanische hand tevoorschijn te laten komen. Chromen vingers reikten naar het deksel, trokken het naar beneden, en sloten het vanuit de binnenkant. Het was een doos; je verwachtte er iets uit te kunnen halen; maar het enige wat het bevatte was een mechanisme om het deksel te sluiten."

Ivan Illich

Gedurende honderdduizenden jaren leefden mensen in vredelievende, egalitaire en gezonde samenlevingen, tenminste vergeleken met de perioden die volgden. We werkten niet bijzonder hard en het werk zelf (als het al werk genoemd kon worden; pregeciviliseerde samenlevingen maken geen onderscheid tussen werk en spel) was plezierig, betekenisvol en niet vervreemdend. Een activiteit is VERVREEMDEND als het je het gevoel geeft vervreemd te zijn van je eigen betere aard, als je gedwongen wordt het voor het gewin van iemand anders te doen bijvoorbeeld, of zonder goede reden of als je je niet op je gemak voelt met de resultaten. Gedurende het grootste deel van de menselijke historie (eigenlijk prehistorie – HISTORIE begint met beschaving en het schrift) waren vervreemdend werk en vervreemdende leefwijzen onbekend; dwang en zinloosheid waren ondenkbaar, evenals eigendom, religie, wetten, oorlogvoering, veel bijgeloof en wat we kunnen omschrijven als 'psychische aandoeningen'. De angst voor *onmiddellijkheid*, wanneer de zintuigen op scherp komen te staan om met onmiddellijk gevaar om te gaan, was onderdeel van het leven – omdat er altijd gevaar is geweest – maar de verlammende angst voor *morgen*, de diepgaande en wijdverspreide zorgen, angst en ongerustheid waarmee hedendaagse mannen en vrouwen belast zijn, was onbekend.²

Objectief gezien is het onmogelijk om dit allemaal in directe zin te weten – maar aan de andere kant is het onmogelijk om überhaupt iets direct door studie te weten. Toch kunnen we een aantal redelijk betrouwbare conclusies over ons prehistorisch verleden maken, net zoals we dat kunnen over het oppervlak van de zon, of de uitkomst van het volledig strippen van al het leven op aarde. Antropologen kunnen objectief beoordelen hoe vroege mensen

² Zie *Self and Unself*.

waren aan de hand van bodemonderzoek, botten, gereedschap, culturele artefacten en andere archeologische overblijfselen die allemaal aanduiden hoe vroege mensen leefden, hoe gewelddadig ze waren, hoe gezond, hoe sociaal gelaagd en zelfs in wat voor soort universum ze dachten te leven. We weten nu dat pregeciviliseerde, prehistorische en pre-veroverde volkeren gelukkiger en (geestelijk) gezonder waren dan de agrarische en geïndustrialiseerde samenlevingen die erop volgden.³

Antropologen kunnen ook objectief, zij het bij benadering, de vroegste staat van de mensheid bepalen door te kijken naar de manier waarop jagers-verzamelaars tegenwoordig leven. Niemand gelooft dat de verzamelaars tegenwoordig hetzelfde zijn als degenen die twintigduizend jaar geleden leefden; groepen die geen contact hebben gehad met de moderne industriële wereld of met de premoderne agrarische wereld bestaan niet meer en kunnen niet langer geobserveerd worden, maar de groepen die tenminste tot vrij recent in relatieve onafhankelijkheid hebben geleefd, delen allemaal min of meer de kenmerken die hierboven genoemd worden. Natuurlijk is er een enorme variatie aan jager-verzamelaarsamenlevingen – veel meer dan binnen elk ander soort samenleving – maar over het algemeen geldt hoe verder verwijderd van beschaving, in tijd of ruimte, des te meer sprake is er van gelijkheid, vrijheid en welzijn, zowel psychologisch als sociaal.⁴

³ Neem oorlogsvoering. Vóór om en nabij 10.000 v.Chr. is er (op een paar betwistbare uitzonderingen na) nauwelijks bewijs voor oorlogsvoering en het bewijs dat er is, is gegroepeerd rond het einde van het Paleolithische tijdperk. Zie de recensie van Keith Otterbein over Lawrence Keeleys *Origins of War*, R. Brian Ferguson, *Ten Points on War* en *War Before History* en Fry, et al. *War, Peace and Human Nature*. Hetzelfde geldt voor ongelijkheid en slechte gezondheid.

⁴ Zie R. L. Kelly, *The Lifeways of Hunter-Gatherers*, C. Boehme, *Egalitarian Behavior and Reverse Dominance Hierarchy*, A. De Vries, *Primitive Man and His Food*, M. Gurven, H. Kaplan, *Longevity Among Hunter-Gatherers* en D. Lancy, *The Anthropology of Childhood*. Zie ook Daniel Everett, *Don't Sleep There are Snakes*, C. M. Turnbull, *The Forest People*, E. Richard Sorenson, *The Edge of the Forest* en vele anderen. Zelfs rekening houdend met de kolossale verschillen tussen deze stammen, de verstorende en corrumperende effecten van het leven in de twintigste eeuw, de cumulatieve verandering van hun samenlevingen gedurende ontelbare millennia (en herhaaldelijk, rampzalig, contact met 'geavanceerdere' samenlevingen), de vooringenomenheid en leugens van sommige auteurs die met hen leefden, de vreselijke pijnen en ongemakken van het pre-beschaafde leven (bijv. hoge kindersterftecijfers), de al te menselijke zwakheden van mannen en vrouwen gedurende de hele geschiedenis en prehistorie (niemand zal veronderstellen dat angst en geweld ooit helemaal afwezig waren in het bestaan van mensen) en de neiging die veel schrijvers hebben om jager-

Er blijft uiteraard een immense, ondoordringbare leegte in de kern van onze objectieve kennis over het verre verleden. We zullen nooit objectief weten hoe mensen leefden, zich voelden en waarnamen gedurende de talloze donkere millennia voordat beschavingen opkwamen: verblindend overbelicht. Maar als objectieve kennis op beruchte wijze beperkt en onbetrouwbaar is in zaken die gaan over de essentie van de menselijke aard, waar anders moeten we dan begrip vandaan halen? Subjectieve kennis is nog onbetrouwbaarder – simpelweg misleidend in feite; het komt vaak neer op niet meer dan hoopvol denken en emotioneel giswerk.

Dat er misschien een andere manier van ervaren bestaat die radicaal anders is, namelijk een gewaarwording van het leven dat noch objectief (gebaseerd op objecten 'daarbuiten'), noch subjectief (gebaseerd op ideeën en emoties 'hierbinnen') is, wordt door de wetenschap, psychologie, geschiedkunde, religie en kunst van het systeem uitgesloten en, met een taal die op onvermijdelijke wijze haar en onze bezorgdheden weerspiegelt, is bijna onmogelijk uit te drukken in gewone taal. Deze PANJECTIEVE vorm van bewustzijn vormt het fundament van het begeleidende deel van dit boek, *Self and Unself*. Voor nu is het voldoende om op te merken dat er een manier is waarop we kunnen doordringen tot de menselijke aard zonder toevlucht te nemen tot ofwel rationele analyse of giswerk, maar deze vorm van gewaarwording is niet beschikbaar voor dromers of hyperrationalisten.

Het fundamenteel gezonde verstand van vroege samenlevingen betekent niet dat er geen problemen waren – pijn, frustratie, ontberingen, gevaar en (toenemend) geweld – noch dat we weer in de bomen moet gaan leven. Het betekent dat hetgeen wij 'vooruitgang' noemen, in termen van kwaliteit van leven, gemoedsrust, gemeenschappelijke vreugde, enzovoorts, in feite een duizendjarige achteruitgang is. Een aantal zaken zijn ongetwijfeld verbeterd – op het gebied van techniek vooral – maar deze zijn vrijwel geheel oplossingen voor problemen die door 'vooruitgang' zijn veroorzaakt.

Deze 'vooruitgang' begon ongeveer 12.000 jaar geleden, toen er zich een catastrofe voordeed in het menselijk bewustzijn en als gevolg daarvan in de menselijke samenleving. Nogmaals, de oorsprong en de psychologische gevolgen van deze catastrofe, of ONDERGANG, worden uiteengezet in *Self and Unself*. Hier zullen we ons beperken tot de demonstreerbare sociale effecten;

verzamelaars te romantiseren; de kwaliteiten die ze delen – met elkaar, met wat we weten van pre-beschaafde mensen en met alle mensen op hun best – zijn heel duidelijk.